

Wojciech Zomerski
Uniwersytet Wrocławski

“25 Years After the Transformation: Law and Legal Culture in Central and Eastern Europe Between Continuity and Discontinuity”, Brno, Republika Czeska, 16–17.04.2015 r.

W dniach 16–17 kwietnia 2015 r. Uniwersytet im. T. Masaryka (Brno, Republika Czeska) we współpracy z Uniwersytetem SWPS – Wydział Zamiejscowy we Wrocławiu zorganizowały I Międzynarodową Konferencję Środkowoeuropejskiej Sieci Badaczy Prawa (Central European Network of Legal Scholars – „CENELS”) poświęconą zagadnieniu “25 Years After the Transformation: Law and Legal Culture in Central and Eastern Europe Between Continuity and Discontinuity” (25 lat od transformacji: prawo i kultura i prawna w Europie Środkowej i Wschodniej między ciągłością a nieciągłością). W gronie organizatorów konferencji znaleźli się m.in. doc. dr. Martina Škop (Uniwersytet im. Masaryka), prof. dr hab. Leszek Koczanowicz (Uniwersytet SWPS) oraz dr Rafał Mańko (Uniwersytet Amsterdamski). Konferencja zainauguowała działalność Środkowoeuropejskiej Sieci Badaczy Prawa, będącej nieformalną, jak na razie, platformą współpracy badaczy prawa i kultury prawnej państw Europy Środkowej. Pomysłodawca i koordynator sieci CENELS, dr Rafał Mańko, prezentując nową inicjatywę zgromadzonym, wyjaśnił, że celem sieci jest stworzenie nieformalnej platformy wymiany pomysłów badawczych, informacji o konferencjach, warsztatach i możliwościach współpracy, a także o grantach i innych formach finansowania badań naukowych w regionie. Koordynator wyraził nadzieję, iż wraz z rozwojem współpracy, CENELS zostanie sformalizowane i stanie się trwałym elementem krajobrazu naukowego Europy Środkowej.

Celem I Międzynarodowej Konferencji CENELS było podsumowanie okresu, który upłynął od upadku realnego socjalizmu w Europie Środkowo-Wschodniej (1989/1990) z perspektywy nie tylko zmian prawa, ale także przemian kultury prawnej, ze szczególnym uwzględnieniem postaw, wartości i metod pracy prawników. Nowatorski charakter konferencji polegał na tym, że transformację potraktowano nie jako jednorazowe wydarzenie sprzed ćwierćwiecza, ale jako proces, który wciąż nie uległ zakończeniu.

Według wyrażenia prof. Koczanowicza, po początkowym okresie postkomunizmu, region znajduje się obecnie w fazie „post-postkomunizmu”. Europa Środkowa, pomimo upływu 25 lat od formalnego przejścia gospodarek poszczególnych krajów z socjalizmu na kapitalizm, a także zastąpienia monopartii demokracją parlamentarną i rządami prawa, w dalszym ciągu pozostaje odmienną przestrzenią na mapie kultur prawnych Europy. Od strony metodologicznej szczególny nacisk położono na socjologicznoprawne i ideologicznoprawne aspekty transformacji prawa i kultury prawnej w regionie. Uwzględniając, że dotychczas badacze sprawiedliwości tranzycyjnej (*transitional justice*) poświęcali uwagę głównie tematyce lustracji, „dekomunizacji” i tym podobnym zagadnieniom, organizatorzy zaproponowali pogłębioną refleksję nad dotychczas zaniedbanymi tematami związanymi z interakcją pomiędzy transformacją ustrojowo-polityczną a kulturą prawną. Należą do nich tzw. relikty prawne (*legal survivals*), a więc instytucje prawne wprowadzone niegdyś w okresie realnego socjalizmu, które dziś zostały dostosowane do warunków demokracji i gospodarki rynkowej. Inną kwestią, na którą położono szczególny nacisk, był wspomniany już wpływ transformacji na przemiany paradygmatów metodologicznych prawoznawstwa i praktyki prawniczej, a w szczególności kwestia tzw. hiperpozytywizmu (*hyperpositivism*) jako szczególnej, właściwej dla realnego socjalizmu, postaci formalizmu prawniczego. Uczestnicy konferencji pochylili się również nad zagadnieniem relacji pomiędzy, z jednej strony, ciągłością kultury prawnej we wszystkich jej aspektach, a z drugiej – jej nieciągłością, będącą pochodną transformacji ustrojowej. Jak wskazali organizatorzy, głównym celem konferencji było „zachęcenie do szerokiego spojrzenia na społeczno-prawne aspekty transformacji, w szczególności zaś z uwzględnieniem funkcji prawa w procesie transformacji społecznej świadomości, w budowaniu kolektywnej tożsamości i nadawaniu ram dialogowi społecznemu”. Tym zaś, co łączyło poszczególne wystąpienia, to konstatacja, zgodnie z którą transformacja nie była pojedynczym wydarzeniem, które miało miejsce w przeszłości, ale jest raczej pewnym procesem, który wciąż trwa i determinuje działalność instytucji i sposób myślenia o prawie.

Otwarcie konferencji miało miejsce w dniu 16 kwietnia 2015 r. na Wydziale Prawa Uniwersytetu im. T. Masaryka. W imieniu organizatorów słowo powitalne wygłosił doc. dr Martin Škop, a następnie głos zabrała Dziekan, prof. Markéta Selucká, która podkreśliła ważność współpracy naukowej w regionie. Pierwsza sesja plenarna, moderowana przez doc. Škopa, została otwarta wykładem profesora Adama Czarnoty (Uniwersytet Nowej Południowej Walii, Sydney, Australia; Międzynarodowy Instytut Socjologii Prawa w Oñati, Hiszpania; Uniwersytet w Białymstoku). Celem wykładu pt.: *Prawo i społeczeństwo po komunizmie. Próba oceny (Law and society after communism. An attempt of assessment)* było ukazanie ukrytego wymiaru funkcjonowania prawa w postkomunistycznych porządkach prawnych. Profesor Czarnota spróbował również zbudować współczesny obraz prawa i społeczeństwa, a także model edukacji prawniczej, charakterystyczny dla państw środkowoeuropejskich 25 lat po upadku komunizmu. Profesor Czarnota podsumował, że doświadczenie komunizmu wciąż odciska piętno na kulturze prawnej i nie zmieniło się to, mimo upływu od tego wydarzenia 25 lat. Drugi z mówców, prof. Leszek Koczanowicz, wygłosił wykład pt.: *Nadzieje i Rozczarowanie. Transformacja po 25 latach (Hopes and Disappointment. Transformation after 25 years)*. Profesor Koczanowicz, biorąc udział w produkcji filmu dokumentalnego ARTE *Dzieci Rewolucji*, odwiedził kraje byłego bloku wschodniego (m.in. Polskę, Wschodnie Niemcy, Czechy i Węgry) i odkrył, że wielu przedstawicieli tych społeczeństw

było niezadowolonych z rezultatów transformacji. Rozmówcy prof. Koczanowicza oczekiwali, że nowy ład społeczny będzie cechował się większą uczciwością. Ich niezadowolenie było spowodowane współczesną polityczną rzeczywistością, którą uznali za zepsutą i skorumpowaną. W konsekwencji przedmiotem wykładu było skonstrastowanie nadziei i oczekiwań wiązanych z transformacją społeczną i polityczną z rzeczywistością 2015 r. W swojej pracy, profesor starał się również rozważyć, co powinno być kryterium ewaluacji procesu transformacji. Czy w tej ocenie powinno się wziąć pod uwagę poziom uczciwości i etyczności społeczeństwa, sprawiedliwości społecznej, demokratyzacji, czy może raczej sukces ekonomiczny? Mówca zaprezentował także autorskie pojęcie post-postkomunizmu, którego używa do opisanego swoistego okresu, w którym w chwili obecnej znalazły się państwa środkowoeuropejskie.

Po sesji plenarnej miały miejsce dwa równoległe panele. Panel: „Prawo publiczne I: Prawo okresu przejściowego” („Public Law I: Transitional Justice”), moderowany przez prof. Adama Czarnotę, został otwarty przez dr Aleksandrę Gliszczyńską-Grabias (Poznańskie Centrum Praw Człowieka). Dr Gliszczyńska-Grabias wygłosiła referat pt.: *Koncepcja Narodu-ofiary jako prawnie chroniona wartość w państwach prawa przejściowego – przykład Polski (Victimhood of the Nation as a Legally Protected Value in Transitional States – Poland as a Case-Study)*. Kolejny referat został wygłoszony przez mgr. Filipa Cyuńczyka (Uniwersytet w Białymstoku) i nosił tytuł: *Czy potrzebujemy prawnej petryfikacji przeszłości? Motywy leżące u podstaw ustaw ustanawiających instytucje pamięci narodowej (Do we need legal petrification of the past? Motives for adoption of statuses establishing the institutes of national remembrance)*. Tytuł ostatniego referatu, wygłoszonego przez mgr Annę Rocławską (Uniwersytet Śląski), brzmiał *Sędzia z „nieskazitelnym charakterem” – zagadnienie banalności zła w polskim wymiarze sprawiedliwości przed i po transformacji (A judge with ‘unblemished character’ – the question about the banality of evil in Polish justice system before and after political transformation)*. Panel: „Prawo Prywatne I” był moderowany przez dr Aleksandrę Kustrę (UMK). Panel otworzył dr Rafał Mańko, wygłaszając referat pt.: *Polskie prawo prywatne na 25 lat po transformacji: pomiędzy ciągłością a nieciągłością (Polish Private Law 25 Years After the Transformation: Between Continuity and Discontinuity)*. Następny mówca, dr Libor Kyncl (Uniwersytet im. T. Masaryka), wygłosił referat zatytułowany: *Prywatyzacja, Kontynuacja i Transformacja a udział kapitałowy państwa (Privatization, Continuity and Transformation of State Capital Participation)*. Ostatni z referatów został wygłoszony przez mgr. Michała Stambulskiego (Centrum Edukacji Prawniczej i Teorii Społecznej, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego) i nosił tytuł: *Fantazje transformacji: Idea wolnego rynku i prawa własności w czasach transformacji w Polsce (The Fantasy of Transformation: Ideas of free market and the property rights in the time of transition in Poland)*.

Następną sesję plenarną moderował dr Rafał Mańko. Pierwszy z mówców, profesor Zdeněk Kühn (Uniwersytet Karola w Pradze), wygłosił wykład pt.: *Koncepcje prawa i ich ewolucja (bądź jej brak) po 1989 (Conceptions of law and their non/transformation after 1989)*. Professor Kühn skupił się na ciągłości w mentalności sędziowskiej wąskiej i redukcjonistycznej koncepcji prawa. Kolejny wykład został wygłoszony przez doc. dr. Mateja Avbejla (Dziekan Podyplomowej Szkoły Zarządzania i Studiów Europejskich, Kranj, Słowenia) i nosił tytuł: *Usuwanie pozostałości głęboko nieliberalnej przeszłości w sądownictwie w sposób zgodny z Konstytucją – przykład Słowenii (Undoing the Remnants of the Deeply Illiberal Past in the Judiciary in a Constitutional Way – the Case of Slovenia)*.

Doc. Avbejl wyraził opinię, iż prawdziwa przeszkoda w pełnej transformacji w Słowenii leży w sądownictwie, które nigdy nie zostało poddane lustracji i w konsekwencji pozostaje pod wpływem dawnej, totalitarnej nomenklatury. W swoim przemówieniu doc. Avbejl próbował także odpowiedzieć na pytanie: „jak w zasadzie nieliberalne państwo może przeistoczyć się w liberalną, konstytucyjną demokrację, w której jej instytucjonalne podmioty, w szczególności zaś sędziowie, przyswoją deklarowane standardy konstytucyjne i w konsekwencji, będą żyć w zgodzie z nimi?”.

Po sesji plenarnej miały miejsce dwa kolejne równoległe panele. Panel: „Prawo publiczne II”, moderowany przez dr. Rafała Mańko, został otwarty przez dr Aleksandrę Kustrę, która wygłosiła referat pt.: *Rola Trybunału Konstytucyjnego w transformacji Polski po 1989 (The role of the Polish Constitutional Tribunal in legal transformation in Poland after 1989)*. Następny referat został wygłoszony przez dr Hannę Dębską i dr. Tomasza Warczoka (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego) i był zatytułowany: *Prawomocność narracji: Komunizm i Demokracja jako mityczne kody w dyskursie Polskiego Trybunału Konstytucyjnego (Legitimacy in Narration: Communism and Democracy as Mythical Codes in the Discourse of the Polish Constitutional Tribunal)*. Kolejny mówca, mgr Konrad Kobylński (Uniwersytet Śląski), wygłosił referat pt.: *Rozstrzygnięcia Polskiego Trybunału Konstytucyjnego 25 lat po transformacji z subiektywnej perspektywy (Decisions of the Polish Constitutional Tribunal after 25 years of transformation from the attitudinal perspective)*. Tytuł ostatniego z referatów, wygłoszonego przez Wojciecha Zomerskiego (Uniwersytet Wrocławski) i brzmiał: *Co się dzieje kiedy homofob interpretuje konstytucyjne przepisy? Rekonstrukcja debaty dotyczącej artykułu 18 Polskiej Konstytucji (What does happen when homophobe interprets constitutional provisions? Reconstruction of debate on Article 18 of Polish Constitution)*. Panel: „Prawo procesowe i sądownictwo” był moderowany przez dr Krisztinę Ficsor (Uniwersytet Debreczyński, Węgry). Pierwsza z mówczyń, prof. dr hab. Agnieszka Skóra (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski), wygłosiła referat pt.: *Państwo a autorytet prawa – „zarządca postępowania” czy „gwarant dla stron”? Zmiana koncepcji strony w postępowaniu administracyjnym na przestrzeni ostatnich 25 lat (State and Legal Authority: the ‘Manager of the Proceedings’ or ‘Sponsor to the Party’? The shift in the party’s status in general administrative proceedings over the last 25 years)*. Kolejny referat, wygłoszony przez dr. Jana Winczorka (Uniwersytet Warszawski), był zatytułowany: *Kontradycyjność czy inkwizycyjność? Efektywność reformy polskiej procedury cywilnej (Adversarial or inquisitorial? Effectiveness of reforms of Polish civil procedure)*. Trzeci z mówców, doc. dr Mátyás Bencze (Uniwersytet Debreczeński, Węgry), wygłosił referat pt.: *„Domniemanie winy” na Węgrzech – socjalistyczna spuścizna? (Presumption of guilt’ in Hungary – a Socialist heritage?)*. Ostatni z referatów został wygłoszony przez dr. Patrika Rako, LL.M. (Uniwersytet Paneuropejski, Bratysława, Słowacja) i dr Martę Dercovą Holevovą i nosił tytuł: *Nie w interesie publicznym (Not in the Public Interest)*.

Drugi dzień Konferencji rozpoczął się od dwóch równoległych paneli. Panel: „Prawo publiczne III” był moderowany przez dr. Mátyása Bencze. Pierwszy z mówców, prof. dr Sergey Korolev (Rosyjska Akademia Nauk w Moskwie), przedstawił referat pt.: *O zmodyfikowanej zasadzie monopartyjności w państwach b. ZSRR (On the Modified One-Party Rule in the ‘Residue States’ of the Dismembered USSR)*. Kolejny referat został wygłoszony przez doc. dr. Jānisa Plepsa (Uniwersytet Łotewski, Ryga) i nosił tytuł: *Ciągłość w konstytucjach państw bałtyckich (The continuity of the constitutions in the Baltic states)*. Trzecia mówczyni, dr Ágnes Kovács (Uniwersytet Debreczeński, Węgry)

wyłosiła referat pt.: *Rola węgierskiego parlamentu w podejmowaniu politycznych decyzji po procesie demokratyzacji – ciągłość czy jej brak (The Role of the Hungarian Parliament in Political Decision Making after the Democratic Transition – Continuity or Discontinuity)*. Panel: „Prawo prywatne II”, moderowany przez mgr Markétę Klusoňovà (Uniwersytet im. Masaryka), został otwarty przez prof. Daivę Petrylaitė (Uniwersytet Wileński). Profesor Petrylaitė wyłosiła referat pt.: *Instytucja partnerstwa społecznego w 'post-sowieckim' społeczeństwie: wyzwanie dla związków zawodowych szukających nowych zadań na współczesnym rynku pracy (The institute of social partnership in 'post-Soviet' society: challenge for trade unions identifying the new tasks in nowadays labour market conditions)*. Kolejna mówczyni, dr Katarzyna Bomba (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski), wyłosiła referat, którego tytuł brzmiał: *Solidarność związków w Wschodniej i Centralnej Europie na przykładzie Polski (Union solidarity in Eastern and Central Europe on the example of Poland)*. Ostatni z referatów został wygłoszony przez dr. Piotra Fiedorczyka (Uniwersytet Białostocki) i nosił tytuł: *Polskie prawo rodzinne: socjalistyczne korzenie, zdumiewająca ewolucja (Polish Family Law: Socialist Roots, Astonishing Evolution)*.

Wkrótce potem odbyły się dwa kolejne równoległe panele. Panel: „Prawo publiczne IV” był moderowany przez dr. Mátyása Bencze. Pierwszy mówca, dr Zdeněk Nový, LL.M. (Uniwersytet Masaryka), wygłosił referat pt.: *Sukcesja państw a zadłużenie – odrodzenie doktryny długów nieprawowitych? (State Succession into Debts: a Revival of Odious Debt Doctrine?)*. Kolejne wystąpienie, mgr. Piotra Eckhardta (Uniwersytet Jagielloński), nosiło tytuł: *Prawo planowania przestrzennego: Nowe wyzwania – wystarczające reformy? (Spatial planning law and the political transformation: New challenges – sufficient reforms?)*. Ostatni mówca, mgr Marcin Wróbel (Uniwersytet Jagielloński), wygłosił referat pt.: *(Brak) transformacji. Ochrona prawna środowiska naturalnego w Polsce ([Lack of] transformation. Legal protection of natural environment in Poland)*. Panel: „Teoria prawa I”, moderowany przez prof. Zdenka Kühna, został otwarty przez dr Krisztinę Fiscor referatem pt.: *Granice sędziowskiego formalizmu w sprawach karnych (The Limits of Judicial Formalism in Criminal Cases)*. Kolejny referat został wygłoszony przez mgr Markétę Klusoňovà i był zatytułowany: *Kwestia stylu [wyroków sędziowskich] (Matter of Style [of Judicial Decisions])*. Panel został zamknięty przez mgr. Kubę Gąsiorowskiego (Uniwersytet Jagielloński), który wygłosił referat pt.: *Instytucja zasad współzycia społecznego w systemach prawnych państw byłego bloku wschodniego – efektywny odpowiednik klauzuli dobrej wiary czy przestarzała pozostałość po ideologii socjalizmu? (The institution of principles of social coexistence in laws of former Eastern Bloc countries – an effective counterpart of principle of good faith or an obsolete ideological remnant of socialism?)*.

Trzecia sesja plenarna była moderowana przez prof. Leszka Koczanowicza. Profesor Adam Sulikowski (Uniwersytet Wrocławski i Uniwersytet Opolski) wygłosił wykład pt.: *Polski Trybunał Konstytucyjny jako strażnik zbiorowej hipokryzji (The Polish Constitutional Court as a Guardian of Collective Hypocrisy)*. Profesor Sulikowski, używając koncepcji P. Bourdieu, zaczerpniętej z jego słynnego eseju pt.: *Les juristes-gardiens de l'hypocrisie collective*, ukazał Polski Trybunał Konstytucyjny jako strażnika zbiorowej hipokryzji. Jak wyjaśnił, w Polsce istnieje historycznie zakorzeniony głęboki podział na „naród szlachecki” i „ciemny lud”. W konsekwencji, racja stanu zawsze była utożsamiana z domniemaną wolą średniej szlachty. Polski TK, powołany do życia w 1970 r., do dzisiaj reprezentuje interesy współczesnych sukcesorów szlachty i dlatego jego głównym celem jest jurdyfikacja i neutralizacja ich polityczno-ekonomicznego programu.

Następnie miały miejsce dwa równoległe panele. Panel: „Prawo publiczne V” był moderowany przez prof. Sergeya Koroleva. Jako pierwsza referat pt.: *Prawo petycji w Rzeczypospolitej Polsce – nowe wyzwania i nowe rozwiązania (The right of petition in the Republic of Poland – new challenges and new solutions)*, wygłosiła dr Ewa Wójcicka (Akademia Jana Długosza w Częstochowie). Wystąpienie kolejnej mówczyni, mgr Moniki Stachońowej (Uniwersytet Masaryka), nosiło tytuł: *(Dys)kontynuacja w prawie mediów w Republice Czeskiej, w szczególności z uwzględnieniem interwencji państwowych i zastosowaniem praw człowieka w mediach ([Dis]continuity of the Media Law in the Czech Republic, particularly with regard to state interventions and application of human rights in the media)*. Trzecie przemówienie, wygłoszone przez mgr Darię Wójcik (Uniwersytet Jagielloński), było zatytułowane: *Działalność Policji w Polsce 25 lat po transformacji (Policing in Poland 25 Years after the Transformation)*. Ostatnia mówczyni, mgr Anna Wójcik (Redaktor w „Res Publica Nowa”), wygłosiła referat pt.: *Czy właściciele galerii sztuki są surowsi niż sędziowie? Zakres swobody wypowiedzi artystycznej w Polsce po 1989 r. (Are the gallerists more severe than judges? The scope of the freedom of artistic expression in Poland after 1989)*. Panel: „Teoria Prawa II”, moderowany przez doc. dr. Jānisa Plepsa, został otwarty przez dr Paulinę Świącicką (Uniwersytet Jagielloński), która wygłosiła referat pt.: *Zdemitologizowany Kodeks: Kodeks jako metafora, którą żyją współcześni prawnicy (The Demythologised Code: The Code – a Metaphor We – the Contemporary Jurists – Live by)*. Kolejny mówca, dr Paweł Skuczyński (Uniwersytet Warszawski), wygłosił referat pt.: *Etyka prawnicza w Polsce przed i po 1989 (Lawyers' Ethics in Poland Before and After 1989)*. Jako ostatni referat pt.: *Repatriacja jako decyzja post-transformacyjnego suwerena (Repatriation as decision of a post-transformation sovereign)* wygłosił Maciej Krogel (Uniwersytet Wrocławski).

Konferencja została zwieńczona sesją zamykającą. Doc. Martin Škop podziękował badaczom prawa za owocną konferencję i wyraził nadzieję, że jest to początek jakiegoś nowego ruchu badawczego w Europie Środkowowschodniej. Niejako wychodząc naprzeciw temu życzeniu, doc. dr Matej Avbejl i dr Rafał Mańko zaprezentowali swoją wizję dalszego rozwoju CENELS. Podkreślili oni potrzebę uzupełnienia dotychczasowo istniejącego modelu jednostronnej współpracy akademickiej między krajami Europy Środkowej i Europy Zachodniej o aspekt wewnątrz-środkowoeuropejski, co ma stać się możliwe właśnie dzięki idei CENELS. II Międzynarodowa Konferencja CENELS odbędzie się w Ljublanie (Słowenia) w czerwcu 2016 r. Tym razem środkowoeuropejscy naukowcy rozważą zagadnienia: *Środkowa Europa jako Przestrzeń Prawna: Co dzielimy? Co nas dzieli? Co możemy zrobić razem? (Central Europe as a Legal Space: What do we share? What divides us? What can we do legally in common?)*. Na czele komitetu organizacyjnego konferencji stanie doc. dr Matej Avbejl, prezes Stowarzyszenia na rzecz Europejskiej Słowenii (Društvo Evropska Slovenija), które zapewni ramy instytucjonalne dla tego wydarzenia.